

Sprawozdanie z konferencji „Polonica bliżej kraju”

Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa, 25 października 2012 r.

Instytut Pamięci Narodowej po raz kolejny zorganizował konferencję z okazji Światowego Dnia Dziedzictwa Audiowizualnego, ustanowionego przez UNESCO. Konferencja odbyła się w siedzibie Centrum Edukacyjnego IPN im. Janusza Kurtyki w Warszawie.

Przybyłych gości przywitał dr Łukasz Kamiński, prezes IPN, następnie głos zabrał prof. dr hab. Andrzej Rottermund, przewodniczący Polskiego Komitetu ds. UNESCO. Obradom przewodniczył dr hab. Jacek Sawicki, kierownik Sekcji Opracowywania Dokumentacji Audiowizualnej BUiAD IPN.

Pierwszy mówca, dr hab. Władysław Stępiak, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, przedstawił referat pt. „Podstawy prawne procesu restytucji i przejmowania archiwaliów polskich”. Podkreślił znaczenie archiwaliów jako zbiorów tytułów prawnych dla administrowania określonym terytorium, co w konsekwencji doprowadziło do sformułowania zasad archiwalnych: proveniencji terytorialnej archiwaliów oraz pertynencji funkcjonalnej. Dzięki ich zastosowaniu udało się rozstrzygnąć wiele sporów międzynarodowych, jednak nie wszystkie zostały pomyślnie rozwiązane. Dlatego w 1978 r. UNESCO, przy pomocy Międzynarodowej Rady Archiwów sformułowało koncepcję wspólnego dziedzictwa archiwalnego i wspólnej własności archiwalnej – reguła ta zyskuje coraz powszechniejszą akceptację wśród międzynarodowej społeczności archiwistów.

Dr hab. Wanda Krystyna Roman (UMK) zaprezentowała temat: „Rozproszenie polskiej dokumentacji audiowizualnej a zasady archiwalne”. Dokumentacja audiowizualna w archiwach tworzy najczęściej wyodrębnione zasoby fotografii, filmów i nagrań. Często już na etapie procesu aktotwórczego oraz w momencie archiwizacji ulega ona rozproszeniu, na co ma wpływ wiele czynników, także historycznych: m.in. skomplikowane dzieje Polaków, których los niejednokrotnie rzucał poza granice kraju. Ta właśnie dokumentacja audiowizualna, wytworzona także przez władze i organy państwa polskiego na emigracji, pokazująca rozmaite aspekty życia Polaków na uchodźstwie stanowi sporą część zasobów instytucji polonijnych. Prelegentka zastanawiała się, czy w dobie stosowania coraz doskonalszych technik digitalizacyjnych, pozwalających na wirtualne scalanie i udostępnianie materiałów mają jeszcze rację bytu dyskusje i roszczenia co do miejsca przechowywania oryginalnych dokumentów. Przywołała również, wzorem prof. W. Stępiaka, zasadę wspólnego dziedzictwa i wspólnej własności archiwalnej jako tę, która powinna być pomocna w rozstrzyganiu sporów międzynarodowych. Dr Barbara Berska (AP Kraków) wygłosiła referat pt. „Projekt „Polska rozproszona. Program zabezpieczania polskiego dziedzictwa archiwalnego za granicą”. W czasie II wojny światowej, poprzez celowe działania okupantów, działania wojenne oraz grabieże Polska poniosła ogromne straty w swoich zasobach archiwalnych, ocenione na ok. 5 mln jednostek archiwalnych. Ogromna ilość dokumentacji uległa rozproszeniu, również wskutek działania polskich władz i instytucji, które postanowiły wywieźć ją za granicę w celu jej zabezpieczenia. Część tych materiałów wróciła po wojnie do Polski w ramach akcji rewindykacyjnych, jednak całkiem sporo archiwaliów pozostało za granicą. Od lat 90. XX w. polskie archiwa państwowe

ściśle współpracują z instytucjami polonijnymi, delegując tam doświadczonych archiwistów, którzy opracowują, zabezpieczają, konserwują i digitalizują zbiory, prowadzą także szkolenia lokalnych kadr w wymienionym zakresie działań. Pomocą tą objętych jest ok. 20 placówek polonijnych, są to m.in. archiwum Instytutu Literackiego „Kultura” w Maisons-Laffitte po Paryżu, Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, Ośrodek OO. Pallotynów w Paryżu. Konrad Wiesław Ślusarski (IPN) przedstawił „Doświadczenia IPN w tworzeniu cyfrowych zbiorów fotograficznych i w ich wykorzystywaniu na przykładzie dokumentacji kampanii wrześniowej 1939 r.” W 2007 r. rozpoczęto digitalizację i opracowanie fotografii dot. kampanii wrześniowej, przechowywanej w archiwum IPN. Prace te prowadzono w oparciu o bazę danych ZEUS. Fotografie początkowo pochodziły głównie ze zbiorów Głównej Komisji badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu: były to zarówno oryginały jak i reprodukcje zdjęć własnych oraz ze zbiorów obcych. Przeważająca część zdjęć została wykonana przez niemieckich fotografów dla celów propagandowych lub jako dokumentacja poszczególnych jednostek armii niemieckiej i wykorzystywana była do tworzenia albumów pamiątkowych tych oddziałów. Z czasem przeprowadzono kwerendę w innych instytucjach, głównie w Narodowym Archiwum Cyfrowym i Centralnym Archiwum Wojskowym. Następnie rozszerzono poszukiwania o placówki za granicą. Ich wynikiem jest współpraca m.in. z amerykańskim NARA (National Archives and Records Administration) oraz USHMM (United States Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie). Do najcenniejszych nabytków należy pozyskanie w 2008 r. z NARA kopii cyfrowych ok. 1700 fotografii niemieckich fotoreporterów oraz pozyskanie kopii 2386 zdjęć wykonanych we wrześniu 1939 r. w oblężonej Warszawie przez amerykańskiego fotografa i filmowca Juliana Bryena. Poszukiwania w placówkach zagranicznych są kontynuowane, co daje nadzieję na odnalezienie dalszych ciekawych kolekcji.

Aneta Hoffman (Fundacja Kresy-Syberia w Polsce) zaprezentowała „Problematykę pozyskania dokumentacji fotograficznej Kresów Wschodnich”. Prelegentka jest dyrektorem Fundacji, która społecznie, siłami wolontariuszy poszukuje i digitalizuje kolekcje fotograficzne rodzin kresowych, rozsianych obecnie po całym świecie. Do tej pory zebrano kilka tysięcy kopii cyfrowych fotografii i dokumentów, które są udostępniane w Wirtualnym Muzeum Kresy-Syberia na stronie internetowej Fundacji (Fundacja nie przejmuje i nie przechowuje oryginałów). Przedstawiają one głównie życie tych rodzin na Kresach Wschodnich: osadników wojskowych, policjantów, ziemiaństwa itp.

Dr Wojciech Woźniak (NAC) przedstawił referat pt. „Doświadczenia Narodowego Archiwum Cyfrowego w pozyskaniu kopii nagrań Radia Wolna Europa”. W czerwcu 1996 r. ówczesny Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych Jerzy Skowronek podpisał porozumienie (w obecności m.in. Jana Nowaka-Jeziorańskiego) ze stroną amerykańską o przekazaniu do archiwów państwowych kopii materiałów archiwalnych Rozgłośni Polskiej RWE (nagrań i scenariuszy audycji). Kopie te zostały zdigitalizowane przez Polskie Radio i trafiły (w ilości 17 tys. nagrań z lat 1952-1994) do Archiwum Dokumentacji Mechanicznej (ob. Narodowe Archiwum Cyfrowe).

Dr Marek Zieliński (Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce) omówił temat „Zbiory multimedialne Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce i ich digitalizacja”. Instytut gromadzi dokumenty, kolekcje fotografii oraz filmy. Część tych zasobów jest systematycznie digitalizowana i udostępniana online. Są to przede wszystkim: zbiór materiałów pt. „Powstania Śląskie” z lat 1919-1921 (na podstawie umowy z NDAP zbiór przewieziono do Polski, gdzie został poddany konserwacji i zmikrofilmowany, a z mikrofilmów wykonano skany, które są obecnie prezentowane na stronie internetowej Instytutu), Archiwum Józefa Piłsudskiego,

kolekcja dot. Ignacego Mościckiego, akta Rządu Polskiego na Emigracji. Instytut korzysta z pomocy polskich specjalistów (archiwistów, bibliotekarzy, konserwatorów), a także sprzętu i materiałów do konserwacji, digitalizacji, oprogramowania itp. strony polskiej.

Wojciech Sikora (Instytutu Literacki w Paryżu) przedstawił referat pt. „Wokół audiowizualnych i fotograficznych zbiorów Instytutu Literackiego”. Zgodnie z wolą założyciela Instytutu, Jerzego Giedroycia i jego najbliższych współpracowników zbiory mają pozostać w Maisons-Laffitte, gdzie są udostępniane badaczom. Obecnie trwają prace polskich archiwistów (m.in. z archiwów państwowych) i bibliotekarzy nad inwentaryzacją zbiorów, także audiowizualnych.

Podsumowując obrady należy stwierdzić, iż konferencja była znakomitą okazją do spotkania archiwistów z bardzo różnych instytucji: z archiwów państwowych, IPN, instytucji polonijnych, inicjatyw wolontariackich. Współpraca między tymi instytucjami w zakresie opracowania, konserwacji i udostępniania archiwaliów wydaje się być koniecznością, co wyraźnie zaznaczali wszyscy prelegenci. W trakcie konferencji przedstawiono też aspekty prawne rozproszenia dziedzictwa audiowizualnego oraz refleksję teoretyczną nad zasadami archiwalnymi. Mówcy podkreślali znaczenie upowszechniania i udostępniania kopii materiałów online, co w niespotykanym dotąd stopniu umożliwi dostęp do ich treści. Zgodzono się, iż z uwagi na wagę omawianych problemów związanych z dokumentacją audiowizualną spotkania pod patronatem Polskiego Komitetu ds. UNESCO należy kontynuować.

Hanna Staszewska
AP Poznań